

Kiss Gy. Csaba

Pataji levelek

A hely. A térképen azt olvashatjuk: Dunapataj. Nekem, akárcsak minden idevalósinak, persze Pataj. Apám szülőfaluja. Gyerekkoromban nemegyszer nyaraltunk nagynénje házában, anyám mesélte, itt tanultam meg járni. Előttem a régi kép: nádfüdeles ház, gémeskút az udvar közepén, két eperfa a végén. „Alkotóházam” lett a faluban három és fél évtizede, régi parasztporta ez is. Hozom ide a jegyzeteket, a könyveket, itt készültek a munkáim, Lengyel naplóm szövegét még írógépbe kopogtam 1997-ben az öreg diófa alatt. Ötletek, gondolatok, tapasztalatok gyűlnek füzetekbe – mellettük sokféle tartozásom. Belőlük születnek ezek a levelek.

Hosszú az út Krakkóba...

Ülök végre hazafelé a vonaton, biztató szimbolika, a kocsi számában ott van 48, az ülésem helye pedig 56. Nézem a tájat, itt is rendesen elszáradt a kukorica, süt most is a nap, mutatja magát az ős szzebbik arca. Utazom Zbigniew Herberttel, az ő noteszát kaptam ajándékba, egy könyv üres lapokkal, a költő idézeteivel, rajzaival, ha van bátorságom hozzá, írhatok bele följegyzéseket. Krakkó és Budapest között légvonalban a távolság valamivel kevesebb mint 300 kilométer. Gépkocsival ez nagyjából 100 kilométernyivel több, beletelhet az út akár hat órába is. Amúgy szép felföldi tájakon keresztül vezet, de gyakran erre-arra kanyarog, és bizony elég távol van az autópálya színvonalától. Ipolyságnál lépünk Szlovákia területére, érintjük utána Zólyomot és Besztercebányát, Rózsahegynél kell ezután – búcsút intve a Vágnak – Árva felé fordulni. Ott azután sűrűbb a forgalom, csak lassan lehet haladni, egyszercsak bal felé pillantva kárpótlásul megkaphatjuk Árva várának pompás látványát. A történelmi megye kisebb része Lengyelországhoz tartozik, meglepetésemre erősen érződik a különbség a kissé elhanyagoltnak látszó szlovák és a szépen rendezett lengyel falvak

KISS GY. CSABA (1945) művelődéstörténész, esszéista. Az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár. Legutóbbi kötete: *A 20. század lengyel irodalmából*. Írók, művek, magyar kapcsolatok (Budapest, 2023, Nap Kiadó).

között. Jól szemügyre lehet venni az útról Kisárva (Orawka) falujának nevezetes fatemplomát. Megéri a pihenő a magyar szentekről készült festmények megtekintésére. Jobbak erre már az utak, majd nemsokára föltűnik előttünk az újabban metropolissá duzzadt Krakkó. Vonattal ma jóval hosszabb az utazás, hiszen valamikor – még a 2010-es években – megszűnt a forgalom a Budapest–Kassa–Kisszeben–Tarnów–Krakkó vasúti pályán (a páratlan szépségű, „hűtlen” Dunajec völgyében haladt). Most azután nagy kanyart kell megtenni, s Pozsonyon meg Morvaországon át lehet eljutni a történelmi lengyel fővárosba. Így azután beletelik kilenc órába is, míg eljutunk oda, vagy hazaérkezünk onnan.

Megéri persze a fáradságot Krakkó – látnivalók gazdag kínálatával. Középkori emlékek, múzeumok, kiállítások, ki mire kíváncsi. A belvárosban a Mária templom trombitája minden kerek órában hallható a toronyból. A Posztócsarnok is ott van a helyén, a tér közepén, turisták nyüzsgő csoportjai veszik bent az emléktárgyakat. Keresem mindig az ismerős helyeket, kíváncsi vagyok, mi az, ami változott. Az egykori nevezetes diákklub (Pod Jaszczurami) szerencsére szintén megvan, be lehet ülni egy kávéra vagy teára, nem kell kérdeznem, hol van a mosdó. A Nagypiacon (így hívják a főteret) most is rengeteg a turista, akár májusban vagy két évvel ezelőtt. Spanyolok, olaszok például, meg távolabbi kontinensekről ide érkezők. És lengyel iskolások csapatai járnak itt föl-alá városnézőben. Ami nagyon tetszik, némi irigységgel is nézem, a sok lengyel ételt hirdető vendéglő, igazán van mit választani belőlük. A Szent Tamás utcában az általam jól ismert önkiszolgáló, hagyományos lengyel ételek, hirdeti messziről szembeötlő felirata. Jutnak eszembe Cserna-Szabó András „utolsó magyarjai”: igaz volna, hogy nálunk tényleg eltűnik a fővárosi éttermekből az alföldi magyar konyha? A belvárosi utcákban itt mindenütt árulják a krakkói perecet (mákoszt szoktam választani), emlékszem, 1 zloty volt jóideig az ára, most belekerül 3 és félbe. Az élelmiszerboltokban alacsonyabbak az árak, mint nálunk, az éttermeket tekintve nincs nagy különbség.

Ami újabban nem egyszerű, nyomtatott sajtóra lelni. A könyvesboltok száma is jelentősen csökkent, nem beszélve az antikváriumokról, csak a Kórház utcában találom meg az egyik régit. Az úti olvasmányoknak kiváló hetilapokat csak a Körliget (Planty) túloldalán találok, ott bukkanak egy régivágású újságosstandra (talán ez is műemléknek számít lassan). Mintha két különböző nyelven írták volna a hetilapokat, van nálam egy kormányhoz közelálló, és van egy ellenzéki változat. Tíz éve nem volt ekkora az eltérés, pedig akkortájt közelebb-ről követhettem a választási kampány kemény vitáit. Ami különös, hogy mindkét fő politikai erő (Donald Tusk mostani kormánypártja és Jarosław Kaczyński ellenzéki pártja) az egykori Szolidaritásból eredeztethető, inkább a jobb- mint a balközéphez álltak közel. Valójában politikai versengésüknek lett a következménye egyre eltökéltebb szembenállásuk, megképezvén így, némi egyszerűsítéssel szólván, egy modern, mondjuk úgy, nyugatias, illetve egy hagyományörző, vidékies irányzat kettősségét. Könnyen elképzelhetjük, pró és kontra

milyen előítéletek raja röpködhetett közöttük. Emlékszem, 2015-ben miféle korrupciós ügyek ellen ágáltak Kaczyńskiék választási kampányukban, tavaly azután ugyanúgy Tusk pártja támadta hasonlókért a hatalmon levőket. Föltehetően mindkét esetben volt igazság a bíráló érvekben. Mintha a politikai váltógazdaság újra és újra képes volna a piszkos szobákat kissé kisöpörni. A sajtó és a média alapján néha úgy érzi az ember, mintha két Lengyelország volna. Az viszont elvitathatatlan, hogy az elmúlt három évtizedet tekintve – függetlenül attól, milyen kormány vezette az országot – elismerésre méltóak a lengyelek eredményei. Jöcskán megelőztek bennünket. Az életszínvonalat és a gazdasági fejlettséget, a polgári viselkedéskultúrát tekintve is.

A Bracka utcában mindig elmegeyek a középkori magyar diákok emléktáblájához, most jól olvasható a lengyel és a magyar fölirat (az utóbbiban van állítólag kisebb hiba, nem vettem észre). A Szent Tamás utca sarkánál a templom tornyán föliratot olvasok: ha nem vagy megkeresztelve, keress meg bennünket. Ilyesmi elképzelhetetlen lett volna akár 10–15 évvel ezelőtt is. Járok emlékeim nyomában, s jutnak eszembe a régi barátok, akikkel már nem találkozhatok. Jan Prokop, a mindig jókedvű író, irodalomtörténész, aki büszke volt Krakkó melletti kis szőlejére, egyszer még kóstolhattam is a borát. Húsz éve nagyszerű könyvet adott ki a lengyel identitás dilemmáiról. Tavaly decemberben hunyt el életének 92. évében. Azután vagy azelőtt Tadeusz Szyma, dokumentumfilmek rendezője, szerkesztő, akit 1987 novemberében ismerhettem meg. Őt kérte meg Zbigniew Herbert, hogy vegye át nevében Budapesten a Bethlen Gábor-díjat. Akkor a „köztes nyilvánosság” nagyhatású orgánumánál, a krakkói Tygodnik Powszechny szerkesztőségében dolgozott, az átmenet idején fontos tudósításokat írt a magyar változásokról. Többször volt alkalmunk találkozni később Budapesten meg Krakkóban is. Ő már több mint öt éve nincs az élők sorában.

És akivel szemben adósnak érzem magamat: Wiesław Paweł Szymański. Író, irodalomtörténész, a közvetlenül előttünk járó nemzedék tagja. 1978 őszén ismertem meg, a költő Adam Zagajewski vitt el hozzájuk. 10–12 egyetemistából álló társaság fogadott lakásukban, mondhatjuk ezt repülő egyetemnek, ahol engem a magyar helyzetről kérdeztek. Azután három évvel később, már a Szolidaritás mozgalom kiteljesedésekor jártam újra Krakkóban, s ekkor – remények és kétségek idején – újra találkoztunk. 1983 márciusa volt a következő alkalom, amikor megkaptam tőle frissen megjelent izgalmas, posztmodern szemlélettel készült történelmi regényét (*Órák helyett percek*), melynek az Európa Kiadónál igyekeztem elősegíteni magyar kiadását. Ez végül 1987-ben hozott eredményt, Csordás Gábor fordításában elkészült a mű magyar változata. Erre az alkalomra Wiesław Budapestre érkezett, április végén a Bethlen Gábor Alapítvány vendégeként egy hetet töltött nálunk. A Közgáz Társadalomtudományi Klubjában számottevő érdeklődés mellett tarthattuk meg könyvének a bemutatóját. Dedicációjában többek között azt írta: „Ez a találkozó megerősített abban a meggyőződésemben, hogy valóban létezik Közép-Európa.” Az ősz elején ismét járt Budán – és Pesten is, ahogy írta –, amikor átnyújtotta új kötetét (az 1831 utáni

nyugati emigrációban élő nagy lengyelek történetével), majd megkaptam tőle a regényfolyammá bővülő vállalkozás az újabb darabjait (1990-ben és 1995-ben). Krakkóban ugyan megfordultam néhányszor akkortájt, de rendszerint konferenciákon, rendezvényeken, szűkre szabott idővel, csak rövid találkozásokra volt alkalom. Mikor láttuk egymást utoljára, szégyenszemre nem tudom. Varsói tanárságom idején kissé eltávolodtam a krakkói közegtől. Sokat jelentett nekem a barátsága, otthon érezhettem magamat náluk, köszönhetően kedves feleségének, Danuta asszonynak is. 2017 októberében hagyott itt bennünket.

Jóvátehetetlen mulasztásom velem szemben, hogy portréja nem szerepel *Közép-európai találkozásaim* (2018) című kötetemben.

Zsolczi Balázs: Etűd III., 2017 (akril, hamu, homok, téglapor és pigment farostlemezen, 25x25 cm)

